

TÜRKİYE’NİN BİLİNMEZİ: KAYIP BİR FİLMİN İZLEĞİNDE CANLANDIRMA SİNEMASI

TURKEY’S UNKNOWN: ANIMATION CINEMA ON THE FOOTSTEPS OF A LOST FILM

Prof. Dr. Müjgan Yıldırım

*Maltepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölüm Bşk.
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7248-1550>*

ÖZET

Canlandırma sinemasının temelini oluşturan; praksinaskop, zootrope, thaumatrope, lanternmajik gibi aletler, yüzyılın başında sinematografin bulunmasında da önemli bir rol oynamıştır. Yüzyılın başlarında, Stop Motion’ın “Amerikalı babası” olarak atfedilen James Stuart Blacton, Amerika’da Edison Company’de live action film anlayışını çizgilerle buluşturmaya başlamıştı. Amerika’da kinetograf ve ardından kinematografi bulan Thomas Alva Edison ile Vitagraph stüdyosunda birlikte çalışan Blacton, The Enchanted Drawing (1900) ile başlayıp ve Humorous Phases(1906) ile devam ederek çizgi sanatını beyazperdeye taşıma cesareti göstermiştir. Sonrasında canlandırma sineması, dönemin usta çizerlerinden ve 1914 yılında cel animasyonun patentini alan Earl Hurd ve Winsor Mccay ile yolculuğuna devam etti. Earl Hurd bir köpek ve onun arkadaşının serüvenlerinden oluşan “Bobby Bumps” ile kariyer basamaklarını tırmanırken bir diğer meslektaşı Winsor Mccay ise herkesin aklına kazınan “Gertie The Dinosaurs” (1914) ve Little Nemo çizgi romanı ile döneme imzasını atmıştır.

Fransa’da ise Lumiere kardeşlerin 1895 yılında sinematografi buluşunun ardından, sinema bütün dünyayı kısa sürede etkisi altına almıştır. 1895 yılının aralık ayında Eden Theatre’da ilk gösterimi izleyen “mutlu azınlık” arasında yer alan sinemanın sihirbazı George Meliese, birçok sinemacıya yeni ufuklar açan ilkler arasında yerini almıştır. Kullandığı film hileleriyle ününü ve tekniğini sınırlar ötesine ulaştırmış, “Aya Yolculuk” (1902), “İmkanız Yolculuk”(1904) gibi filmlerle dünya sinemasında yeni bir anlayış getirmiştir. 1896-1914 tarihleri arasında yaklaşık 531 filme imza atan Melies; korku, gerilim, aventur, bilimkurgu alanında çektiği filmlerde; kaybolan nesnelere, sıra dışı olaylar, fantastik yaklaşımları ele alması ile sadece Avrupa’yı değil, Amerika’daki Edison’un sinemasını da oldukça etkilemiştir. Fantastik, aventür ve bilimkurgu alanında çektiği bu filmler, Amerika’da Edison sinemasını etkilerken, İngiltere’de de William Paul bu alanda film çalışmalarını sürdürmekteydi. Fransız sinemacı Emile Cohl’un 1908 yılında gerçekleştirdiği “Fantasmagore” ise dünya canlandırma sineması tarihine “ilk çizgi film” olarak geçmektedir.

Dünya canlandırma sineması tarihine Walt Disney adını altın harfle yazdırırken, Disney Stüdyo’nun piyasaya sürdüğü “Snow White and 7 Dwarfs -1937”, tartışmalı olsa da, ilk uzun metrajlı film olarak literatüre geçmiş bulunmaktadır.

Sinemanın Türkiye’deki serüveni ise; sinematografin keşfinden sonra düzenlenen halka açık gösterimlerle daha geniş insan topluluklarına ulaşmış ve oldukça ilgi ile karşılanmıştır. Ancak öykülü filmlerin çekilme süreci ne yazık ki izleme kadar çabuk gelişip yeşerememiştir. Ülkemizde “Casus ve Bican Efendi Tedbili Havada”⁴ adlı öykülü filmlerin çekilip gösterilme süreci 1917’lere değin giderken, canlandırma sineması açısından durum biraz daha geç bir

⁴ Yıldırım, Müjgan – 2023- Euroasia Jurnal of Sciences&Humanities, “Türk Sinema Tarihinde Gösterime Giren İlk öykülü Filmlerde Ezber Bozumu: Casus ve Bican Efendi Belediye Müfettişi”

dönemi işaret etmekteydi. Canlandırma sineması alanında film yapılamamış olmasının nedenlerini çeşitli talihsizliklere dayandırmak mümkün, ancak kabul edilenin aksine, Türkiye’de canlandırma sinemasının tarihini biraz daha eskilere, 1900’lü yılların başına dayandırmaya çalışmak, bu makalenin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Sinema kitaplarından “Hokkabaz Bertrand” olarak bilinen, aslında adının Victor Efendi Bertrand olan ve sarayda ilk film gösterimini yapan bu zat, aynı zamanda “Gölgenin Seyri” ni duvarda gerçekleştiren kişidir. Sinema tarihimizin “kayıp filmi” olan bu İlk Uzun metrajlı ve ilk renkli film “Evvel zaman İçinde” 2014 yılında Burçak Evren ve Müjgan Yıldırım tarafından hazırlanan bir kitapla⁵ ortaya çıkarılmıştır. Bu film, Türkiye’deki canlandırma sineması tarihi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu makale kapsamında canlandırma sineması üzerinden “ilk” ler sorgulanırken dünya ve Türkiye üzerinden paralel bir anlatımla süreç değerlendirilmiş aynı zamanda “kayıp filmin”, varlığı tüm belgelerle ortaya koyulmuştur. Aynı zamanda Türkiye’de canlandırma sinemasının başlangıcına Bertrand ile yeni bir bakış getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Canlandırma sineması, Evvel Zaman İçinde, Bertrand, sinema, ilk renkli film

ABSTRACT

Instruments such as the praxinoscope, zoetrope, thaumatrope, and lantern magic, which form the basis of animated cinema, also played an important role in the invention of the cinematograph at the beginning of the century. At the beginning of the century, James Stuart Blacton, who is referred to as the “American father” of Stop Motion, began to combine the concept of live action film with cartoons at the Edison Company in America. Working with Thomas Alva Edison, who invented the kinetograph and then the kinematograph in America, at the Vitagraph studio, Blacton showed the courage to bring the art of drawing to the big screen, starting with *The Enchanted Drawing* (1900) and continuing with *Humorous Phases* (1906). Afterwards, animation cinema continued its journey with Earl Hurd and Winsor Mccay, master cartoonists of the period, who patented cel animation in 1914.

While Earl Hurd was climbing the career ladder with “Bobby Bumps”, which was about the adventures of a dog and his friend, another colleague of his, Winsor Mccay, left his mark on the era with “Gertie the Dinosaur” (1914) and the Little Nemo comic strip that are etched in everyone’s mind.

In France, after the Lumiere brothers invented the cinematograph in 1895, cinema quickly took over the entire world. The magician of cinema, George Meliese, who was among the “happy few” who watched the first screening at the Eden Theatre in December 1895, took his place among the firsts who opened new horizons for many filmmakers. He spread his fame and technique beyond borders with the film tricks he used and brought a new understanding to world cinema with films such as “Aya Yolculuk” (1902) and “İmkansız Yolculuk” (1904). Melies, who made approximately 531 films between 1896 and 1914, influenced not only Europe but also Edison's cinema in America with his horror, thriller, adventure and science fiction films, which dealt with disappearing objects, extraordinary events and fantastic approaches. While these films he shot in the fields of fantasy, adventure and science fiction influenced Edison cinema in America, William Paul was continuing his film work in this field in England.

⁵ Evren Burçak-Yıldırım Müjgan, 2014, *İlk Uzun metrajlı ve ilk renkli film “Evvel zaman İçinde, Altın Koza Yayınları*

"Fantasmagore", made by French filmmaker Emile Cohl in 1908, is considered the "first cartoon" in the history of world animation cinema. While Walt Disney has written own name in gold letters in the history of world animation cinema, Disney Studio's "Snow White and 7 Dwarfs -1937", although controversial, has gone down in literature as the first feature-length film.

The adventure of cinema in Turkey was that after the invention of the cinematograph, it reached wider audiences with public screenings and was met with great interest. However, the process of making films with stories unfortunately did not develop and flourish as quickly as watching them. While the process of shooting and showing the story films called "Casus and Bican Efendi Tedbili Havada" in our country dates back to 1917, the situation in terms of animation cinema indicates a slightly later period. It is possible to attribute the lack of films in the field of animation cinema to various misfortunes, but contrary to popular belief, one of the main purposes of this article is to try to date the history of animation cinema in Turkey a little further back, to the early 1900s. Known as "Bertrand the Juggler" from cinema books, this man, whose real name was Victor Effendi Bertrand and who screened the first film in the palace, is also the person who performed "The View of the Shadow" on the wall. This first feature-length and first color film, "Evvel Zaman İçinde", which is the "lost film" of our cinema history, was revealed in 2014 with a book prepared by Burçak Evren and Müjgan Yıldırım. This film holds a very important place in the history of animation cinema in Turkey. This film holds a very important place in terms of the history of animation cinema in Turkey. In this article, while the "firsts" in animation cinema are questioned, the process is evaluated with a parallel narration from the world and Turkey, and the existence of the "lost film" is revealed with all the documents. At the same time, a new perspective is tried to be brought to the beginning of animation cinema in Turkey with Bertrand.

Keywords: Animated cinema, Evvel Zaman İçinde, Bertrand, cinema, first color film

GİRİŞ

Joseph Nicéphore Niépce'nin 1826 yılında evinin penceresinden çektiği fotoğrafla, dünyaya devrim niteliğinde bir yenilik getirdi. Louis Daguerre (1789-1851) ile birlikte çalışan bu iki sanatçıdan Niepce'nin erken ölümünden sonra Daguerre çalışmalarına devam etmiş ve "Dagerotipi" tekniğiyle gerçekleştirdiği "ilk insan fotoğrafını çeken kişi" olma özelliğini kazanmıştır. Işık, Daguerre'in yaşamının büyük tutkusudur. İllüzyonizme ve göz aldanmasına duyduğu merak onu Diorama'yı kurmaya götürmüş ve fotoğrafları duvarda gösterme, izleyicilerle buluşturma sanatını sergilemiş, böylece sinemanın oluşumuna öncülük etmiştir. Diorama 1822 yılından itibaren Parislilerin ilgisini çekmiştir. Karmaşık bir makine sistemi ve ustaca düzenlenmiş ışık, ayna oyunları sayesinde, seyircilerin önünde gerili duran 22x14 m. perde, ışıktan karanlığa, karanlıktan ışığa geçerek canlanmakta, mutlak bir yanılısma ve bir göz aldanması sağlamaktadır. Dağlar, gotik harabeler, manzaralar bu gösteride yeniden yorumlanmaktadır. Daguerre'nin icadı Dagerotip, 1839'da Paris'te Bilimler Akademisi'nde yaptığı sunumla kabul edilip patenti alınarak tüm dünyada yaygınlaşmaya ve bugünün fotoğraf ve sinemasına giden yolun kapısını açmış bulunmaktadır.

Fotoğrafın ardından insanlık hareketin peşine düştü ve öncesinde hareketi yakalamak için küçük oyuncaklar icat etti: Thaumatrope, Zoetrope, praxinoscope... Bu oyuncaklar ile gözün kusuru birleşince, insanlık sinematografin icadından önce, hareket eden görüntülerle buluştu. Animasyon oyuncakları olarak nitelendirilen bu aletler bir yandan sinematografin haberciliğini yaparken diğer yandan animasyonun geleceğine yönelik nüvelerini oluşturdu. Eadweard

Muybridge'in⁶ fotoğrafla hareketi arayan sanatçı olarak tarihte önemli bir yer edinmiştir. Önce hareketin aktarımı ardından bu hareketin bir kompozisyon dahilinde sergilenmesi sinemanın ilk nüvelerini oluşturmuştur.

Görsel 1-2: Edward Muybridge'in özel düzenekle oluşturduğu hareketin fotoğrafı sanatının örnekleri.

1882 yılında Etienne-Jules Marey tarafından icat edilen "Fotoğraf Tüfeği", saniyenin onda biri süreyle birbirinden ayrı bir dizi fotoğraf çekmekteydi. Saniyede 12 fotoğrafa kadar fotoğraf çekebilen Fotoğraf tüfeği, işlem tamamlandığında çekilen diziyi yan yana görüntüleyerek hareketin kesintisiz halini yansıtılabiliyordu. Fotoğraf tüfeği ya da kronofotografik tabanca adı verilen bu alet; metal bir deklanşöre sahipti ve aynı kronomatografik plaka üzerinde bütün hareketli görüntüleri kaydedebiliyordu. Temelde hareket eden fotoğrafları elde etmeyi amaçlayan bu gösterim araçları, bugünkü anlamda sinemanın temelini oluşturan ilk örnekler arasında yer almaktadır.

Fransa'da George Meliese, kullandığı film hileleri ile "sinemanın sihirbazı" olarak kabul edilirken, Atlantik'in öbür yakasındaki Thomas Alva Edison⁷, bu film hilelerinden oldukça etkilenmiştir. John Stuart Blacton'la beraber kurdukları Vitagraph Stüdyosu aracılığıyla, canlandırma sinemasının yavaş yavaş kendisini göstermesine neden olmaya başlamıştır. Meliese "Aya Yolculuk-1902", "İmkansız Yolculuk-1904" filmlerini çekerken, Amerika'da Blacton; stopmotion tekniğiyle "The Haunted Hotel-1907", "Princess Nicotine-1909" gibi filmler çekmeye devam etmiştir. Canlandırma sinemasının bütün dünyanın kabul gördüğü "ilk çizgi film" Emile Cohl'un 1908 yılında gerçekleştirdiği "Fantasmagore"dur. 1914 yılında, "Gertie The Dinosaurs" çizgi filmiyle Winsor McCay döneme imzasını atarken, ilk uzun metrajlı çizgi film olarak kabul edilen bir Walt Disney yapımı "Snow White and 7 Dwarfs -1937" - tartışmalı da olsa- filmi ile literatüre geçmiş bulunmaktadır.

⁶ İlginç bir kayıt yöntemiyle sinemanın ilkel halini bulan kişi olarak tarihte adından söz ettiren Edward Muybridge 1878'te Kaliforniya valisi ve yarış atları sahibi Leland Stanford tarafından "Bir at dört nala koşarken dört ayağı birden aynı anda yerden kesilir mi?" sorusunun cevabı için görevlendirilir. (Tarihte bu soru üzerine çoğu insanın bahisler oynadığı bilinmektedir.) Bu sorunun cevabını bulabilmek için Muybridge, demiryolu mühendisi olan John Isaac'ın da yardımıyla 24 fotoğraf makinesinden oluşan bir düzenek kurar ve 1/1000 enstantane hızıyla bu soruya cevap verebilecek görüntüyü elde eder.

⁷ Thomas A. Edison ile William Dickson'un birlikte geliştirdikleri kineteskop, film şeridinin ışık kaynağından geçmesiyle elde edilen görüntüyü, cihazın üstündeki delikten bakılması suretiyle istenen göz yanılması elde edilerek, hareketli görüntü elde ediliyordu

Türkiye’deki süreç dünyaya göre oldukça gecimiş bir durumdadır. “İlk” film olarak kabul edilen “Zeybek Dansı” 1949 yılını işaret etmektedir-ki bu da bir kısa film olmaktan çok uzaktır.- İlk uzun metrajlı ve ilk renkli film ise 1951 yılında başlanan kısa adıyla “Evvel zaman İçinde” filmidir. Bu film kendi gibi, sinema tarihimizde de “kayıp” bir filmidir. Bu makalede bugüne kadar sinema tarihimizde yer bulamayan film gün ışığına taşınırken bir yandan da canlandırma sinemamızın başlangıcı konusunda bir tartışma yaratmayı amaçlamaktadır: “Gölgenin Seyri” ni izleyicilere taşıyan ve sarayda ilk film gösterimini yapan Bertrand ile başlatılmaz mı?..

1. CANLANDIRMA SİNEMASI ÜZERİNDEN DÜNYA VE TÜRKİYE’DEKİ SÜRECİNE BİR BAKIŞ

Canlandırma sineması ve hareketli grafikler ve dijital sanat üzerine çalışmaları olan ve bu arada birçok yaratıcı çalışmaları olan Yönetmen Norman McLaren, canlandırma sinemasını; “hareket eden çizimlerin değil, çizilenlerin hareketi sanatı” olarak tanımlamıştır. McLaren’e göre; her iki kare arasında ne olduğu, karenin üzerinde ne olduğundan çok daha önemlidir. Bu yüzden animasyon, "kareler arasında (yer alan) görünmeyen aralıklar oluşturma sanatıdır.". McLaren yeni bir “canlı resim” tekniği buldu; bu teknik, her zamanki yönetme uyarınca birbirini izleyen desenlerin fotoğrafını çekmek değil, doğrudan doğruya sinema filmi üzerine bir tüy veya fırçayla desen çizmekten ibaretti. 1940’ta John Grierson tarafından Kanada’da kurulan merkeze (Ulusal film ofisi) katıldı ve emrine verilen bir ekiple birlikte çok sayıda “canlı resim” filmi yaptı: “Hen Hop” (Danseden Tavuk-1942), “Kül Renkli Piliç”(1947). Kamera kullanmadan boş filmin üstüne elle çalışarak ortaya çıkan biçimleri, uygun bir müzikle eşleme yöntemini geliştirdi. 1946 yılında “pastel yöntemi” diye adlandırdığı bir biçimi denedi. 1952 yılında (Komşular) Neighbors filmiyle aldığı Oscar’ın yanında pek çok yurt içi ve dışı ödülü bulunmaktadır. Neighbors filminde dekorlar ve sanatçıların kare kare fotoğrafları çekilerek hareket görüntüsü yaratılmıştır. Hareketler genellikle gülünç ve aşırı hızlıdır. Yerçekiminden kurtulma yolu olarak kullanılmıştır. McLaren resim kazıma, pastel, yapay ses, üç boyutlu çekim gibi denemeleriyle çağdaş canlandırma ustalarının en büyüklerinden kabul edilir. McLaren elle çizilmiş animasyon, film üzerine çizilmiş animasyon, pikselleştirme ve grafik ses dahil olmak üzere animasyon hakkında yeni düşünme yolları geliştirdi. McLaren’in bu tekniğini daha sonra uygulayan pek çok sanatçı bulunmaktadır, bunlardan biri de 1991 yılında 70 mm film üzerine ağırlıklı siyah ve yeşil renk kullanarak gerçekleştirdiği “Two Sisters” filmiyle Caroline Leaf’dir.⁸

Norman McLaren’in film üzerine direkt çizerek oluşturduğu bu tekniği, aynı dönemlerde 1940’lı yılların başında Karikatürist Eflatun Nuri Erkoç, henüz Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde öğrenimine başlamadan önce çocuk denecek yaşta (14-15) uygular: Pelikül üzerine direkt çini ile resimler çizer. “Dolmuş ve Şoförü” adlı bu filmde bugüne kalan 147 cm’lik bir parçadır. Bunun 73 cm’lik bölümünde 10’u renkli, 27’si siyah-beyaz olmak üzere 37 kare yer almaktadır. Bu film parçası bugüne ulaşan, Türkiye’deki canlandırma sinemasının ilk örneği olma özelliği taşımaktadır. (Çeviker, 1995) Türkiye’de çok fazla bilinmeyen bu çalışması, yıllar sonra Yazar-Yayıncı Turgut Çeviker’in yayımlanmayan Türkiye’deki animasyon tarihini anlatan belgesel filminde yer almıştır.

Yazar-Yayıncı Turgut Çeviker 1931 yılında yayımlanan Yeni Artist Dergisi’nin arşiv kayıtlarında, bir röportajdan bahseder; röportajda İstanbul’da açılan bir kuruluş ve bu kuruluşun müdürü İsfendiyar Bey adında bir zatla, Fethi Mustafa adlı bir gazetecinin yaptığı söyleşiye yer

⁸Caroline Leaf hakkında detaylı bilgi için, kendi hazırladığı sitesi: http://www.carolineleaf.com/work_bio.php

verilir: Yazıda, “Müteharrık Resimler Türkiye’deki yegane stüdyo Müdürü’nün Sözleri” başlığı altında canlandırma sineması ve Walt Disney sinemasını anlatan girişin ardından İsfendiyar Bey’le yapılan röportaja geçilir. Burada, canlandırma sineması çalışmalarının yapıldığı bu stüdyonun resmi bir daire olduğundan ve yapılan çalışmaların piyasaya sürülmediğinden bahsedilir...

İsfendiyar Bey, Almanya’da canlandırma sineması üzerine uzun yıllar çalışmış ve Türkiye’deki müteharrık resimlerin de komiklik olmaktan çıkarılıp Almanya’daki gibi eğitimin bir parçası olması gerektiğinden söz eder. O döneme ait elimizde bu röportajın dışında başka bir bilgi maalesef bulunmamaktadır:

“... İstanbul’da ve Türkiye’de müteharrık resimler yapan yalnız bir stüdyo var. Resmî bir daireye ait olan ve yaptığı filmlerin piyasaya çıkarılmadığı bu stüdyonun başında İsfendiyar isminde uzun zaman Almanya’da çalışarak bu işin bütün tekniğini öğrenmiş bir zat bulunmaktadır. Görüştüğümüz bu zat Avrupa ve Amerika’da son zamanlarda pek ziyade tahammül eden tedris mahiyetinde müteharrık resimli filmlerin memleketimizde de yapılması lüzumu hakkında diyor ki: Bilhassa bu sene pek çoğalan müteharrık resim filmlerinden İstanbul’da gördüğümüzün hepsi komik filmlerdir. Hâlbuki garp memleketlerinde bu filmler mühim bir tedris vasıtası hâline gelmiştir. Almanya Danimarka memleketleri ile şimali Amerika’nın birçok mekteplerinde dersler bu filmlerle gösterilmektedir. Bu filmle okutulan dersler talebe tarafından daha çabuk anlaşılacaktır. Çünkü eski usulde okutulan derslerde talebenin yalnız kulağına hitap edildiği hâlde filmle gösterildiği zaman aynı zamanda gözüne hitap edildiği için daha fazla tesir bırakacağı muhakkaktır. Anadolu’da köylerde dolaştırılacak köylüye gösterilecek suret te yapılmış halka ziraatları sıhhi yaşamayı öğretecek filmlerden edeceğimiz istifade çok büyüktür. Hususi surette yapılacak bu şekilde filmlerle bilhassa şark vilayetlerindeki halkı irşat etmek onlara inkılaplarımız hakkında malumat vermek memleketimizde şimdiye kadar ne kadar yol ve şimendifer yapıldığı, Osmanlı’daki yaşamla şimdiki arasındaki farklılıklar canlı ve vazih bir şekilde gösterilerek telkinatta bulunmak suretiyle de istifade edilebilir. Bu iş o kadar masrafa da ihtiyaç göstermez. Yapılacak resimleri fotoğrafa alan azami (2000) liraya satılan bir makine bir veya iki ressam, bir senaryocu ve bir operatör Türkiye’de müteharrık resim stüdyosu kurmak için kâfidir...” (Çeviker, 1995).

1940’lara gelindiğinde Usta karikatürist Cemal Nadir Güler’in “Amcabey Plajda” adlı canlandırma film çalışmasıyla buluşuyoruz. Bir Walt Disney hayranı olan Güler’in amacı bir canlandırma film yapma sevdasıdır. Öyle ki tek başına teknik imkansızlıklar ve çaresizlikler içerisinde kollarını sıvayarak film yapmaya girişir. Amcabey tiplemesinin hareketli halini görme çabası o dönem oldukça yankı uyandırır, gazetelerde haberlere konu olur... Cemal Nadir Güler’in bu çabası ne yazık ki filme dönüşmeden 700’e yakın yaptığı çizimden sonra yarım kalır. Cemal Nadir Güler’in stüdyo kurma hayali erken yaşta yakalandığı bir hastalık yüzünden ölüm döşeginde dahi devam eder... Ama bir türlü gerçekleşemez. Gazeteci Rıza Ruşen Yücer anılarında bu çizgi filminden bahsetmiştir:

“Cemal Nadir’in bir ara el yapması resimlerle bir film denemesine giriştiğini hatırlarım. Bu film “Amcabey Plaj’da” adını taşıyacaktı. Amcabey sabahleyin erkenden sokağa çıkıyor. Sokak feneri gözlerini kapatmış, başı bir yana eğilmiş, güneşin doğmasını beklemektedir. Fenerin altında, bir taksi otomobili, dört tekerleğini öne arkaya uzatmış projektör gözlerini yummuş,

tembel bir kedi rehavetiyle uyumaktadır. Amcabey gelip kornayı çalıyor. Kapalı duran lamba gözler aralanıyor, lastik tekerlek ayaklar toplanıyor, öndeki tampon tıpkı bir ağız gibi esniyor, Amcabey işte bu minval ile plaja gidecek. Fakat birkaç satırla anlatmaya çalıştığım şu üç-beş hareket için yüzlerce resim yapılacaktı. Cemal Nadir, beş-altı yüz resim çizdi; ama işin imkansızlığı andıran güçlüğü karşısında bu sevdadan vazgeçmek zorunda kaldı.” Cemal Nadir bu sonuçlanmamış girişimini yarım bırakmaz, 1947’de Beyoğlu’nda bir stüdyo kurarak devam ettirmek ister. Ama ne yazık ki bu girişimi de sağlık sorunlarının nüksetmesi, kaldırıldığı hastaneden çıkamaması, onun bu hevesinin yarım kalmasına neden olur.” (akt. Evren, Yıldırım, 2014: 24)

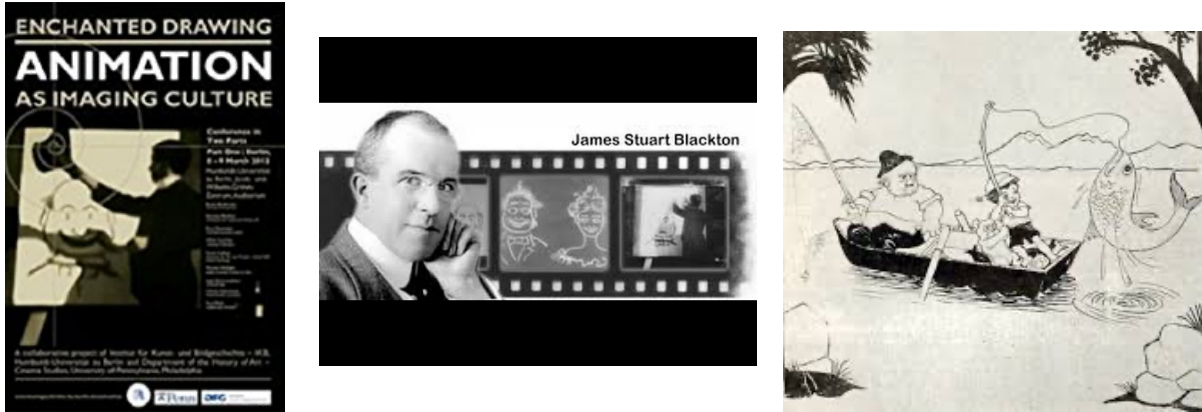
Prof. Vedat Ar aslında bir seramik sanatçısıdır ve kazandığı bursla gittiği Fransa’da Ecole Municipale des Arts Appliqués à l’Industrie’de yüksek lisans yaparken, bir yandan da film setlerine gider, dekoratörlere yardımcılık yapar. Türkiye’ye döndükten sonra Mimar Sinan Üniversitesi’nde (DGSA) bir yandan öğretim üyeliğini sürdürürken diğer yandan özellikle İpek Film Stüdyosu’nda film çalışmalarına sanat yönetmeni olarak devam eder. Fimlerin yanı sıra animasyonla da yakından ilgilenen Ar, bu alanda eğitim verilmesi için akademide bölüm açma girişimlerinde bulunur. Bunu gerçekleştirebilmek için de kısa bir animasyon filmi yapar. Akademide öğrencilerle bir çalışma gerçekleştirir:

“Canlı Resimlerden İlk Türk Filmi” Haber aldığımızı göre Güzel Sanatlar Akademisi talebelerinden Ali Ferruh Durukan, Adnan Çoker ve Orhan Dağ, Walt Disney’in Miki Fare filmleri gibi resimlerin hareketleri ile bir film çevirmeğe muvaffak olmuşlardır. Üç dakikalık ilk tecrübe filmi bugünlerde hususi olarak gösterilecektir. Genç talebelere hocaları Prof. Vedat Ar yardım etmektedir. İlk büyük film fabrikatör Eflatun Nuri’nin yardımı ile bugünlerde hazırlanmaya başlanacaktır.” (Vatan Gazetesi, 4 Nisan 1947)

1947 yılında, aralarında başta Eflatun Nuri olmak üzere akademideki öğrencilerle yaptığı bu çalışma ile canlandırma sinemamızın bir ilkinin ortaya çıkarır: “Zeybek Dansı” 2. Dünya Savaşı yıllarına denk geldiği için selüoit yerine pelür kâğıt üzerine çalışılmış, öğrencilerden birinin İzmirli olması nedeniyle de, dansın hareketleri kare kare çizilerek film oluşturulmuş. 15 metre (3 dk.) uzunluğundaki bu filmi gerçekleştirilme nedeni, Akademi’de animasyon eğitiminin temellerini atmak. “Akademide öyle kabiliyetler gördüm ki, aklım fikrim animasyonda olduğu için mektepte de bunun atölyesini açmak için çareler arıyordum.” (Çeviker, 1995) diye açıklayan Prof. Vedat Ar’ın bu girişimi ne yazık ki sonuçsuz kalmış. Prof. Vedat Ar, amacı olan akademideki bölümü kurmayı başaramaz ama bugün çizilen karelerin elimizde olduğu bir “ilk”i canlandırma sinemamıza kazandırmıştır.

1.1. Canlandırma sinemasına “ilk”ler üzerinden yaklaşım

Canlandırma sinemasına Amerika ve Avrupa’daki süreci üzerinden bakıldığında, live-action filmlerin arasında kullanılan çizimler 1900’lü yılların başını işaret etmektedir. Warner Bross tarafından 1924 yılında satın alınan, Edison’un Vitagraph stüdyosunun, kurucu ortağı olan Stuart Blacton; ilk deneyimi The Enchanted Drawing (1900), diğeri 1906 yılında yaptığı Humorous Phases(mizahi Evreler) ve 1907 yılında yaptığı Lightning Sketches (Yıldırım Desenler), live-action filmlerle birlikte kullanılan çizimlerden oluşmaktaydı.

Görsel 3-4-5: James Stuart Blackton'ın Humorous Phases ve Enchanted Drawings ile Earl Hurd'un Bobby Bumps serüvenlerinden görseller.

1914 yılı animasyon tarihinde bir dönüm noktasıdır. Earl Hurd kariyerine bant karikatürleri çizerek başladı ve «Trials of the Elder Mouse»u (1911-15) yılları arasında çizmiştir. Hurd, John Rudolph Bray's company'de çalışırken cell animasyon tekniğini geliştirdi ve 1914 yılında da patentini aldı. Bobby Bump's serisini bu dönemde üretti (1915-25). Richard F. Outcault'sun "Buster Brown" dan etkilendiği gözlenmektedir. Bir çocuk ve köpeğinin maceralarından oluşan Bobby Bump's serisi günümüzde unutuldu belki ama, Earl Hurd, cell animasyonun öncüsü olarak önemli yer tutmaktadır. Hurd, 1930'lu yıllarda Walt Disney'de baş animatör, UB Iwerks ile çalıştı ve "Snow White 7 Dwarfs" ve Pluto serisi gibi pek çok Disney filminde görev aldı.

Amerika'nın en tanınan karikatürist ve animatörü olan Winsor McCay'un en çok bilinen çizgi romanı "Little Nemo"(1905) dur. Film olarak ise "Gertie The Dinosaurs" (1914) ile bilinmektedir. Canlandırmanın ilk gerçek örneği olarak kabul edilen bu film 5000'den fazla çizimden oluşmaktadır. 21 yaşında Şikago'da billboard ve poster sanatçısı olarak başlayan McCay, daha sonra birçok gazetede illüstratör ve karikatürist olarak çalışmıştır. McCay, gerek işlediği konular⁹, gerekse yetkin çizim tekniğiyle, başlangıç yıllarında çizgi roman teknik ve anlayışını genişletmiş, büyük okuyucu kitlesi oluşturmuştur. McCay, James Stuart Blackton ve Émile Cohl, ondan önce gelenler arasında olsa da, "bu alanda filmleri ilk yapan kişi" olduğunu iddia etmiştir. Little Nemo filmini pirinç kâğıt üzerine 4 bin civarında resim çizerek, Blackton'un gözetiminde Vitagraph Studyosu'nda çekmiştir.

Canlandırma sinemasının öncülerinden, Emile Cohl (asıl adı Emile Courtet), iki yıllık bir ön çalışmanın ardından, sinema tarihinin ilk çizgi filmini gerçekleştirdi. Filmin ismi Fransızca'da "projektör ile yapılan görüntü oyunu" anlamına gelmektedir. Filmin çoğunluğu hareket eden bir adamın yaptıklarından oluşur ve çiçeğe dönüşen şarap şişesi gibi çeşitli sahnelere de yer verilmiştir. Filmin başında ana karakterin bir çizer tarafından çizilmesi gibi canlı aksiyon bölümleri de vardır. Ana karakter film boyunca bir palyaço bir adam olarak değişmektedir.

Cohl, daha sonraları ise elle yapılmış kuklalar ve başka nesnelere kullanarak doğüstü bir dünya kurdu, düşgücünden kaynaklanan zengin bir ortam yarattı. Filmlerinde insanları uçurdu, filleri

⁹ McCay çizgi romana «olağandışılık» olgusunu getirmiş bunu da art nouveau üslubuyla yansıtmıştır. Bilim alanında Freud'un ve diğer sanat akımlarında gerçeküstçülük ve bilinçaltı kavramlarının yaygınlaştığı dönemde çizgi roman alanında temsilcisi olmuştur.

dans ettirdi, kuleleri, anıtları çocuklar gibi duygulandırıp ağlattı. Amerika'da yaptığı son filmi “Le Vent-Rüzgar-1914” her tarafı kasıp kavuran rüzgara bir dikilitaşı bir bitkiymişçesine büktürdü. 1908 ile 1921 arasında üç yüze yakın film yaptığı bilinen Cohl'un, Fransa'daki çalışmalarından günümüze ulaşanlar arasında “Dmme Chez es Fantoches-Kuklalar Arasında Dram-1907”, “I:Ancetre-Ata-1908”, “La Vengeance des Esprits-Ruhların Öcü-1909”, “Les Joyeux Microbes-Şen Mikroplar-1909”, “Les Ugumes Vivantes-Canlı Sebzeler-1910” vb vardır. Cohl sadece ilk çizgi filmi değil aynı zamanda, nesnelere bir canlı gibi görünmesi ve hissetmesi konusunda yeni bir anlayış getiren usta sanatçı olarak tarihe adını yazdırmıştır.

İlkler üzerinden canlandırma sinemasına devam ederken, günümüze değin canlandırma sinemasında kullanılan diğer bir teknik de rotoskopordan da bahsetmek gereklidir. Polonya asıllı Amerikalı animatör, yönetmen, yapımcı Max Fleischer, animasyonun gelişmesindeki öncüler arasında yer almaktadır. Fleischer Stüdyosu'nu kardeşi Dave ile beraber kurdular. Max Fleischer animasyon dünyasına birçok yenilik kattı. Bunlardan en önemlisi “rotoskop” adındaki icadıdır. Rotoskop tekniğiyle, hareketli kayıttan referans alınarak görüntüler kare kare çizilir, bu da oldukça kolaylaştırıcı bir yöntemdir. İkinci buluşu olan “rotograph” tekniğiyle de animasyon görüntüleri ile live-action görüntülerini birleştirmeyi kolaylaştırmıştır. Fleischer Stüdyosu: Kendilerinin tasarladıkları Betty Boop, Popeye gibi kısa dizi çizgi filmlerin yanı sıra, “Snow White and 7 Dwarfs”ın başarısından etkilenerek, 1939 yılında “Güliver’in Seyahatleri”ni gerçekleştirdi. Bu çizgi filmdeki Güliver karakteri, rotoskop tekniğine iyi bir örnektir.

Görsel 6-7: Fleischer Stüdyosu tarafından gerçekleştirilen Betty Boop, Popeye, Koko the Clown ve Güliver karakterleri.

“Snow White and 7 Dwarfs” “ilk film” olarak literatürde yer alan bu film aslında bir “ilk” değildir. filminden 20 yıl önce Latin Amerika’da Arjantin’de uzun metrajlı bir çizgi film çekilmiştir. 1917 yılında 60 dakika olarak çekilen bu film için 58 binden fazla çizim yapıldı, yaklaşık bir yıl sürdü. Don Federico Valle tarafından gerçekleştirilen “The Apostle-Elçi-Öncü” adlı bu film ile, dönemin devlet başkanı (Hipolito Yrigoyen-1852-1933)¹⁰hicvedilmiştir. Federico Valle; Georges Méliès ve Lumière kardeşlerin öğretileri ve Urban Trading-Co'daki çalışmalarıyla İtalya ve Fransa'da bir kamera operatörü ve yönetmen olarak eğitim gördü. Sadece Avrupa'da değil, aynı zamanda Küçük Asya ve Amerika'da da fotoğrafçılık yapan Valle, çalışmalarında İtalya'nın Messina kentinde gerçekleşen 28 Aralık 1908 depreminin (7.1 şiddeti) trajik sonuçlarını yansıtmıştır. “Elçi-Öncü” adlı bu filmde, Yrigoyen mütevazı karyolasında uyurken, rüyasında Olympus'a gider, Jüpiter'in ışınlarını ister ve alır ve onları Buenos Aires'e

¹⁰ Arjantin’de 19. ve 21. Olmak üzere iki kez devlet başkanlığı yapmıştır. Mesleği hukukçu-öğretmen olarak tanımlanan Yrigoyen, Cumhuriyetçi ve Yurttaş Birliği partisinde yer almıştır.

atarak yolsuzlukları ve şehirdeki tıkanıklığı yok etmeyi planlar. Bütün film cumhurbaşkanlığı siyasetine, bakanlara ve çeşitli güncel olaylara hicivsel imalarla doludur.

Tip çizimlerinin ve ana karakterlerin ifadelerinin tasarımı, dönemin saygın siyasi karikatüristi Diógenes Taborda tarafından gerçekleştirilmiş. Filmin çizerleri arasında Quirino Cristiani, Diogenes Taborda, Andre Ducaud bulunuyor, senaryo yazarı ise Alfredode Laferrere'dir. Tamamlanana kadar Valle birçok teknik sorunun üstesinden gelmek zorunda kaldı ve nihayet 9 Kasım 1917'de Select Lavalle sinemasında gösterime girdiğinde her ne kadar harcanan çabaya karşılık gelecek büyüklükte olmasa da kamuoyunu etkiledi. Günümüze bir yangında yok olması nedeniyle ulaşamayan bu film, dünya sinema tarihinde "ilk canlandırma film" olarak geçmesi gerekliliği, günümüzde hala çok dillendirilmese de, 1970 yılında Berlin'de düzenlenen bir animasyon film konferansında dile getirilmiştir.

Görsel 8-9: Walt Disney'e ait "Snow White and Seven Dwarfs" filmi (1937). "The Apostle-Elçi-Öncü" filminin (1917) yönetmeni Arjantinli Yönetmen Don Federico Valle.

1.2 Victor Bertrand Türkiye'deki Canlandırma Sinemasının Bir İlki olabilir mi?..

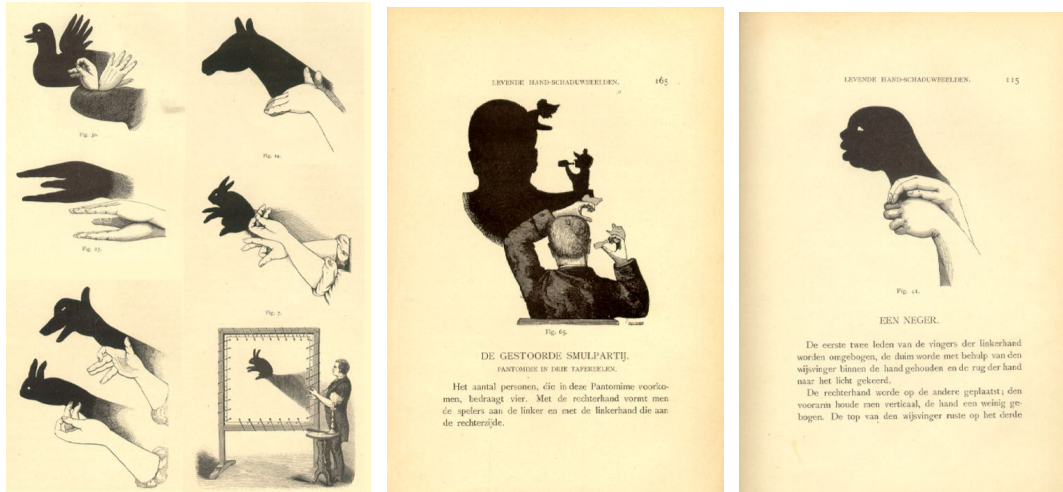
Türkiye'nin sinematografla buluşması Osmanlı dönemine denk düşmektedir, 2. Abdülhamit'in padişah olduğu bu süreçte, sinema Yıldız Sarayı'nda ilk kez gösterildiği belgeler arasındadır. Bu belgelerden en önemlisi 2.Abdülham'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun anılarından öğreniyoruz: "Bertrand taklit ve hokkabazlık yapar, her sene babamdan izin isteyerek Fransa'ya gider, birtakım yeni şeyler öğrenip gelirdi. Saraya da sinemayı bu getirmiştir." (Osmanoğlu, 1995:68)

Osmanoğlu'nun anılarında bahsettiği Bertrand, bugüne kadar Türk sinema tarihinde "hokkabaz-gözbağcı" olarak tanımlanmıştı. Oysa Bertrand aslında Osmanlı Sarayı'nda kendi yazdığı senaryolarını duvarda elleriyle hayat veren, bir canlandırma ustası olduğu bu makalenin yazarı tarafından yeni bulunan belgelerle ispat edilmiştir. Bertrand'a ait 1892 yılında basılan "Silhouettes Animees" adlı kitabında gölge oyunlarına hayat veren kendi çizimleri, senaryoları ve bu alanda işin kolaylaştırmak için yaptığı buluşlarla doludur.¹¹

Bertrand, 1892-95 yılları arasında sarayda çalışırken Fransa'da bir kitap bastırıştır. Bu kitabın kapağında adı "Victor Effendi Bertrand" olarak yer almaktadır. Kitabın adı ise "Sillhouettes Animees- Canlandırılmış Silüetler"dir. Victor Effendi Bertrand tarafından el ile gerçekleştirdiği ve gölge oyunları ile kendi buluşlarının çizimlerinin yapıldığı bu kitabın girişinde: "İmparatorluk Sarayı Yönetmeni", "İmparatorluk Muhafız Başkanı", "Osmaniye

¹¹ Bertrand ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, Müjgan Türk Sinema Tarihinin Bilinmezi, Saray'da İlk Gösterimi Gerçekleştiren Kişi: Victor Effendi Bertrand, Eurosia Jurnal of Sciences&Humanities

ve Mecidiye İmparatorluk Emir Memuru” ve “Osmanlı Güzel Sanatlar Madalyası’yla ödüllendirilmiştir.” tanımlamaları bulunmaktadır. Editörlüğünü Charles Mendel’in yaptığı bu kitap, 1892 yılında Paris’te basılmıştır. Daha sonra ise Dutch dilinde basılan kitabın bir kopyası, Hollanda’daki “Museum Zutphen”de, basım yılı 1895-1900 olarak kayıt altında durmaktadır. “Levende Hand-Schaduwbeelden- Canlı El Gölgesi” ismiyle basılan 192 sayfa olarak belirtilen bu kitabın içeriği; 68 gölge ile canlandırma figürü ve 18 çizimden oluşmaktadır. Fransızca aslından birebir Dutch diline çevrilen kitabın giriş sayfasında, Bertrand adının bu sefer de Victor Bertrand olarak, daha farklı bir şekilde belirtilmektedir.-Kitabın içerisinde kendisinin çizdiği 65 gravür, 12 resim ve yazdığı senaryolar ile birlikte oluşturduğu karakterler bulunmaktadır. Senaryolardan en detaylı ve uzun olanı: “Les Amours D’un Soldat- Pantomime En Trois” – “Bir Elin Sevgisi- Üç perdelik Pantomim” dir. Başroldeki karakterler ise: Asker, Jandarma, Mülk Sahibi ve bir Hizmetçi olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır. Bu karakterlerin hepsi duvarda Bertrand’ın o müthiş yaratıcı parmaklarında can bulmuş, aslında Bertrand o yıllarda Gölgenin Seyri’yle duvarda film oynatmıştır. Silüetler duvarda ete kemiğe bürünmüş, akşamları saray halkına elenceli bir seyir haline gelmiştir. İşte bu yüzden canlandırma sinemasının temelini gölge oyunlarına dayandıracak olursak Türkiye’deki canlandırma sineması da Bertrand’la başlatılmaz mı?..

Görsel 10-11-12: Sillhouettes Animees- Canlandırılmış Silüetler” kitabından, Victor Effendi Bertrand tarafından çizilmiş örnek sayfalar.

2. DÖNEMİN TÜRK SİNEMA RETROSPEKTİFİ VE KAYIP BİR FİLMİN İZİNDE: EVVEL ZAMAN İÇİNDE

1950’lerde Walt Disney, uzun metraj çizgi filmi “Külkedisi- Cinderella” yı izleyicileriyle buluşturmuştur. Türkiye’de de ilk uzun metrajlı ve ilk renkli çizgi film yapma girişimleri başlamıştı. Henüz canlandırma sinemasında bu alanda doğru dürüst bir kısa film bile yapılmamışken, uzun metrajlı çizgi film çalışmasına başlamış olmak dönemin yokluklar içerisindeki dünyasında oldukça kıymetli bir yere oturmasını sağlamaktadır. Yapımına 1951 yılında başlanan “Türkiye’nin İlk Uzun metrajlı ve İlk Renkli Çizgi Film” olma unvanını taşıyan, tam adıyla Evvel Zaman İçinde, Keloğlan ve Gülderen Sultan filmi canlandırma sinemamız açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Evvel Zaman İçinde filminin yapım aşamasına girmeden önce, dönemin sinemasının nasıl konumlandığına kısaca bakmak, filmin yapıldığı dönemi anlamak açısından kıymetlidir.

1950’li yıllar Türkiye’de sinemanın tiyatroyla bağına yavaş yavaş kopardığı bir dönemdir. Melodram kalıpları, kahramanlık hikayeleri, dini filmler varlığını sürdürmeye devam etse de Lütfi Ö. Akad’ın köy gerçekliğini işleyen filmlerinin ardından, Metin Erksan 1952’de Aşık Veysel’in yaşamından yola çıkarak gerçekleştirdiği “Karanlık Dünya” adlı filmle “gerçekçi” sinema anlayışına biraz daha yakınlaşmıştır. Ancak sinemanın “kitlesele” duruşu ve görüntünün insan üzerindeki ağırlığı nedeniyle sürekli “sansür” kurulunun pençeleri altında mücadeleyle geçen bir süreç yaşamıştır ve bu süreç bugün değişik biçimlerde devam etmektedir. Lütfi Ö. Akad “Beyaz Mendil-1955” filminde kırsal hayatı ele almaktadır ve burada gerçekçi bir ortam sunabilmek için oyuncular yerli halktan seçilmiş, doğal oyunculuk desteklenmiştir. Hudutların Kanunu doğuyu ve kaçakçılık sorununu gerçekçi bir biçimde ele alarak, gerek kullandığı sinematografik dili gerekse bir yönetmen olarak mesafeli duruşu, filme yansımıştır. Bir anlamda hayata bakışının özeti gibidir ve oyuncular, tıpkı gerçek yaşamdaki insanlar gibidir iyi ve kötüyü içinde barındıran. Yeşilçam’ın “melek” ve “şeytan” oyuncu göstergelerinden tamamen uzaklaşmıştır. Akad’ın objektifi kendi gözü gibidir, “abartıdan, hızlı hareketlerden” uzak, yaşamın kendi içinden ama mesafeli bir duruştur (Yıldırım, 2017)

“Akad’ın başlattığı döneme yakışan ya da yeni bir dönemin özelliklerini simgeleyen filmi “Kanun Namına-1952” dir. Sinemamızın ilk dönemlerinin adlandırılmasında – ya da tanımlanmasında- estetik sinemasal ölçüler değil, tanımlayıcı siyasal olgular belirleyici olmuştur. Bundan ötürü “Sinemacılar Dönemi” nin başlangıcı olarak “Vurun Kahpeye” filmini değil de, Akad’ın sinemaya girişini öne çıkararak tanımlamak daha doğru bir yaklaşım olmaktadır. (Evren, Yıldırım, 2014:18)

Sinemacılar döneminde film sayısında önemli artış kaydedilmeye başlandı, 1950 yılında 22, 1951’de 36, 1952 yılında 56 film çekildi. Film sayısının artması sektörü hareketlendirmiş, buna paralel olarak da sinema salonları artmaya yavaş yavaş sinema işletmecilerinin bu alanda boy göstermeye başlamasına neden olmuştur. 1951 yılında Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu çıkmış, ayrıca bu dönem yine sinema üzerine birçok meslek birlikleri oluşmaya başlamıştır: “Türk Film Dostlar derneği-1953”, “Yerli Film İmalcileri Cemiyeti”, “Film Teknisyenleri Sendikası-1954”. Türk Film İmalcileri Cemiyeti, 1958 yılında Türk Sinema Kanunu için bir rapor hazırlıyor. Sinema, yapımı, dağıtımı, uygulama sürecinde yaşanan sıkıntıların ortaya konmaya ve bu doğrultuda çözümlerin aranması için çalışmaların başlatıldığı bir dönem olmuştur.

1939 yılında Amerika’ya ziraat mühendisliği alanında eğitim görmek için Amerika’ya gider, Sonrasında karar değiştirerek eğitimini yarıda bırakıp University of Southern California ya da kısaca USC olarak bilinen, Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde, “Sinema Sanatları Okulu’nda” Robert Lee, William Claver De Mille, Charles Feldman ve John Braham gibi dönemin önemli hocalarından eğitim almıştır. 1944 yılında “Bachelor of Arts” ve 1945’te “Master of Arts” diplomalarını alarak, ABD’de eğitim gören “İlk Türk Yönetmen” olarak mezun olmuş, ardından 1941-1945 yılları arasında da Hollywood’daki Paramount Stüdyoları’nda kamera, ses ve özel efektler alanlarında çalışmıştır. Cecil B. DeMille’in yönettiği “The Story of Dr. Wassel-1944”, Billy Wilder’in yönettiği “Double Indemnity-1944” ve 7 dalda Oscar ödülü alan, Leo McCarey’in “Going My Way-1944” filmlerinde asistanlık yapmıştır. Ardından 1945 yılında 1945 yılında Türkiye’ye dönen Turgut Demirağ, 6. ve 7. Dönemlerde milletvekilliği yapan babası Abdurrahman Naci Demiral’ın adının baş harflerini alarak kurduğu “AND” film şirketiyle, Türkiye’deki sinema hayatına adım atmıştır. O döneme göre oldukça yüklü(500 bin TL) bir yatırımla başlayan Demirağ, “ilklerin yönetmeni” olmak istediği yolunda vurgu yapmış, çektiği projelerle de bunu yavaş yavaş hayata geçirmeye başlamıştır. İlk filmi Reşat Nuri Güntekin’in “Bir Köy Öğretmeni” adlı eserinden yola çıkarak uyarladığı “Bir Dağ Masalı-1947” adlı filmidir. (akt.Yıldırım, 2024)

Geçiş Dönemi'nin ilk temsilcilerinden sayılan Yönetmen Faruk Kenç ile birlikte, Fuat Rutkay, Hikmet Yıldız, İskender Necef, Murat Köseoğlu, Necip Erses, Refik Kemal Arduman ve Yorgo Sarkis 1 Kasım 1946'da Yerli Film Yapanlar Cemiyeti'ni kurdular. Demirağ "Bir Dağ Masalı" filmiyle ticari açıdan yapamadığı başarıyı bu cemiyetin düzenlediği yarışma ile elde etmiş oldu. 1948'de düzenlenen bu yarışmada "En İyi Film" Ödülü'nü Yönetmen Şakir Sırmalı'nın "Domaniç Yolcusu/ Unutulan Sır" filmi alırken, "En İyi İkinci Film, En Başarılı Yönetmen, En Başarılı Senaryo ve En İyi Oyuncu" ödülleri "Bir Dağ Masalı" filmiyle Turgut Demirağ kazanmış oldu. Bu filmin ardından gerçekleştirdiği "Hülya-1947" filmi ile Yeşilçam film anlayışının sınırlarını zorlayan, metafizik göndermeler barındırarak öldükten sonra ruhların öbür dünyada kavuşmasına gönderme yapan filmde de istediği başarıyı ne yazık ki yakalayamamıştır. Onun "ilk"leri gerçekleştirme hevesi devam ederken 1949 yılında gerçekleştirdiği "Fato, Ya İstiklal Ya Ölüm" filminde yine bütçesi oldukça yüksek, oyuncu kadrosu geniş bu filmle dönemin Kurtuluş Savaşı filmleri modasına ayak uydurmuş, ne yazık ki bu filmle de istediği başarıya erişememiştir. 1953 yılında yapımcılığını üstlendiği, yönetmenliğini Mehmet Muhtar'ın yaptığı "Drakula İstanbul'da" filmi daha küçük bir bütçeyle ama döneme göre başarılı sayılabilecek bir şekilde çekilmiştir. Film Ali Rıza Seyfi'nin Kazıklı Voyvoda isimli 1923 tarihli romanından uyarlanmıştır. Bu romanda Bram Stoker'ın Dracula isimli romanının Türkçeleştirilmiş halidir. Kazıklı Voyvoda isimli bu romanda konu İstanbul'da geçmektedir. Bu filmle AND film yapılmayı yapma konusundaki cesaretini göstermiş, film Türkiye'de alışık olunmayan "vampir" algısını beyazperdeye oldukça başarılı bir şekilde taşımıştır. (akt. Yıldırım, 2024)

Demirağ, bu filmde önce yapılması hatta düşünülmesinin bile imkansız olduğu bir dönemde, yeniliğe açık bakış açısı ve yapılmayı yapma cesareti ile bir canlandırma film yapma serüveniyle yola çıkmış, oldukça uzun soluklu bir sürece başlamıştır. 1951 yılında başladığı Türkiye'nin "İlk Uzun Metrajlı Çizgi Film" olmasının yanı sıra "İlk renkli Film" olma özelliğini de taşıyan bu film için, döneme göre hayali bile imkansız bir film için atölye, teknik ekip ve gerekli ekipmanlarla uzun bir yola çıkmıştır. Animatör Yüksel Ünsal yönetiminde ağırlıklı Akademi'den çizerlerin yer aldığı ekiple "Evvel zaman İçinde" filminin başlaması için start verilmiştir.

2.1. Kayıp Filmin Üretim Süreci ve Yapım Aşaması

Evvel Zaman içinde filminin Art Direktörü Yüksel Ünsal, 1947-48 yıllarında girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi'nde kendi isteğiyle seçtiği Gemi İnşaat Bölümü, babası tarafından İnşaat Mühendisliğine çevirilince, Ünsal ilk küskünlüğünü burada yaşamış. Sonrasında bu küskünlüğünü sevdiği bir uğraşla tolere etmiş; karikatür... Toplamda sınıfları 75, okulun kapasitesi ise 200 civarındaymış. Ünsal, bütün herkesin karikatür portresini yapmaya başlamış, hatta üniversite yıllığı bile onun karikatürlerinden yaptığı portrelerle oluşturulmuş, bir süre sonra para da kazanmaya başlamış. Onun bu Walt Disney hayranlığını bilen Alpdoğan Şen adlı arkadaşı yanına gelerek ona "Yönetmen Turgut Demirağ'ı tanıyorum istersen seninle tanıştırayım" dediğinde Ünsal'ın yaşamında bir dönüm noktası oluşturmuş. AND Filmin Nişantaşı'ndaki ofisine gitmişler ve Demirağ Ünsal'ın duruma ne kadar hakim olduğunu anlamak için bir kısa animasyon film istemiş. Ünsal da o güne kadar hiçbir deneyimi yokmuş, çizmenin dışında. Walt Disney'in ilk uzun metrajlı filmi "Snow White 7 Dwarfs" ın sinemalarda oynamasının üzerinden henüz 10 yıl geçtiği bir dönemdeki Türkiye'de

⁹ Turgut Demirağ, Refik Kemal Arduman, Kenan Erginsoy, İlhan Arakon, Kemal Emin Bara, Mahmut Morali, Sezai Soelli, Zahir Güvemli ve Mustafa Şekip Tunç'tan oluşan seçiciler kurulu değerlendirme yapıyor. (Scognamillo, 1987: 79)

animasyonun ne kadar olmadığını anlamak açısından önemli. Ünsal, bu görev verildikten sonra tamamen kendi imkanlarıyla daha önceden de üzerinde çalıştığı Nasreddin Hoca ve eşi, Kara Yılan adındaki davulcu üzerine kısacık bir animasyon film denemesi yapar. 2.5 saniyelik bu filmi alıp Turgut Demirağ'ın ofisine gittiğinde Demirağ, filmi izleyip öğleden sonra bir antlaşma(mukavele) yapmayı önermiş. Antlaşma sırasında da Demirağ, 10 bin liralık bir teminat istemiş. Nedeni de Yüksel Ünsal filmi yarım bırakıp gitmesin diye.¹⁰

Antlaşmadan yaklaşık bir ay sonra film yapmak için atölye kurma çalışmaları başlamış. Beyoğlu, Ağa Cami, Sakızağacı Sokak'taki Turgut Demirağ'ın 3 katlı hanına yerleşilmiş. Demirağ Amerika'da sinema eğitimi alırken gördüğü "animation stand" i marangozlara tarif ederek 40 kişinin çalışabileceği bir biçimde yaptırmışlar. Burada çalışacak kişiler içinse Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden öğrencilere haber verilmiş. Filmin lokomotif ekibinde dört kişi yer almış: İç mimarlık öğrencisi Aysel Kolak (Ünsal), Halit Çanga'nın stilisti Güzide Atasev, kimya mühendisliğinde öğrenci Özhan Kayaalp ve hepsinin başında da Art Direktör Yüksel Ünsal bulunuyor. Yüksel Ünsal'a göre filmin uzunluğu 1.5 saat civarında olacak bu da 4 yıllık bir çalışmayı işaret ediyor. "15-20 kişi kopya-boyama işleri yapıyordu, bir taraftan senaryo yazılıyor, bir taraftan da yapılan storyboard'lar atölyenin duvarlarına asılıyordu." (Evren, Yıldırım, 2014:58) Bu çalışma 1951 yılında başladı ve 1954 yılına kadar da bu hızda devam ettirildi.

Yönetmen ve Yapımcı Turgut Demirağ'ın döneme göre oldukça radikal bir karar sayılabilecek bu film için gerekli altyapı ve malzeme bulma zorlukları bu kararı iyiden iyiye zorlaştırıyordu. Öncelikli olarak filmin bir senaryoya ihtiyacı vardı ve bunun için de ülkenin masallarında en sevilen motiflerden oluşmasına karar verildi: Nasreddin Hoca, Keloğlan ve bunlara Gülderen Sultan da eklendi. İlk başta ismi de bu şekilde düşünülmüştü: "Evvel Zaman İçinde: Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderen Sultan" diye, sonrasında "Evvel Zaman İçinde" tek başına kullanılmaya başlandı. Senaryo konusunu da AND filmle çalışan "Fedakar Ana-1949", "Kan Kardeşim, 1952", "Günah Bizimdir-1956", "Tuzak-1948" filmlerinin de senaryosunu yazan avukat, şair ve senarist kimliğiyle tanınan Tahir Olgaç üstlenir. Filmin senaryosunun girişine Live-action sahnelerinin olduğu bir bölüm eklenir. Bu bölümü "Drakula İstanbul'da-1953" filminin yönetmeni Mehmet Muhtar üstlenir. Filmin bu bölümdeki oyuncusu da Salih Tozan'dır. Filmin Öyküsü ise kısaca şöyledir:

Bir arkeolog (Salih Tozan) araştırmalar yapmak için tarihi Efes harabelerine gider ve orada araştırmalar yapmaya başlar. Araştırmaları sırasında birçok tarihi eseri gün yüzüne çıkarır, bunlar arasında, gösterişsiz, üzerinde çözemediği bir yazı bulunan bir testi de vardır. Kazı evinde bulduklarını incelerken, testinin üzerindeki yazıyı da okumayı başarır. Testinin üzerinde "can suyu" yazar ama arkeolog önceleri bunun ne anlama geldiğini anlayamaz. Ama, bir kaza sonucu, masanın üzerinden düşüp, içindeki su kitapların üzerine dökülünce, önceleri bir anlam vermediği "can suyu" nun ne işe yaradığını görür. Çünkü suyun üzerine döküldüğü kitaptaki tüm çizimler birdenbire canlanıverir. Rastlantı bu ya, suyun döküldüğü kitaplardan biri de Nasreddin Hoca'nın masal kitabıdır. Bir bakarsınız, Hoca, eşiğine binmiş olarak yola koyulur ve bu hareketle de çizgi film başlamış olur. Nasreddin Hoca'nın serüvenleri bittikten sonra, su bu kez de Keloğlan kitabının üzerine dökülür, o da canlanıp kendi serüvenlerinin içine dalar. Bir süre sonra arkeoloğun çalışma odasına etrafı toplamak için hizmetçi girer. Ama o da dikkatsiz olup testiye bir kez daha yere düşürünce bu kez içindeki can suyu Gülderen Sultan'ın üzerine dökülür. O da diğerleri gibi canlanıp bir dizi serüvenlerin içine dalıp gider.

¹⁰ 10 Nisan 1951 yılında AND Filmin sahibi Turgut Demirağ ve Yüksel Ünsal arasında Türk sinemasının ilk uzun metrajlı ve renkli film antlaşması(mukavelesi) 13 maddeden oluşmaktadır. (Daha detaylı bilgi için bkz. "Evvel Zaman İçinde" kitabı.)

Filmin ayrıntıları hakkında ise Yüksel Ünsal şunları dile getiriyor: “Filmde Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderen Sultan vardı. Nasreddin Hoca ile ilgili olarak da, eleğin ayağına düşmesi, baltayı kapıp saldırması, ağaçtan düşme hikayesinin yanı sıra, eşeğiyle giderken trafik lambasına rastlayıp, ışığın kırmızıdan yeşile dönmesi gibi modernize edilmiş yorumlar da bulunuyordu.” (Evren, Yıldırım, 2014:38) Filmin üçte biri Nasreddin Hoca’nın üçte ikisi de Keloğlan’ın masallarından oluşmaktaydı. Yüksel Ünsal tarafından belirtildiği üzere, 1 saat 45 (kendisiyle gerçekleştirdiğimiz söyleşide de 1 saat 50 dakika diye belirtmişti) olacak şekilde düşünülen film için 140.000 resim çizileceğini belirtir Ünsal (İlkin,1953) Önce Kurşun kalemle eskiz kağıtlarına bir saniye için 24-30 resim yapıldıktan sonra çini mürekkeple selüoit üzerine kopya edilerek boyandığından bahseder. O dönem malzeme konusunda sıkıntı yaşanır ve aslında filmin sonunu getiren de bu sıkıntıdır. Selüoit bulunmadığı ve ellerinde yeterli sayıda olmadığı için Ünsal, bu soruna kendi kendilerine çare üretirler: Var olanlarla gerekli çizim ve boyamaları yapmak, sonrasında bunları silip yeni bölümlere devam etmek...

Görsel 13: Animatör-Yönetmen Yüksel Ünsal ile film için Layout sanatçısı Aysel (Kolak) Ünsal.

Görsel 14: Evvel Zaman İçinde filminin DGS öğrencileri tarafından yapılan afişlerinden bazıları. (Kaynak: Evvel Zaman İçinde, 2014)

Filmin üretim sürecinde iç mimarlıkta okuyan Aysel Kolak(Ünsal), filmin dekorlarını, iç sahneler ve saray sahnelerini, Nasreddin Hoca'nın evini yani filmin iç mekan tasarımlarını gerçekleştirmiş, dış mekan tasarımları ise Özhan Kayaalp tarafından gerçekleştirilmiştir. Güzide Atasev ise saray dekorasyonunun bir kısmını ve sultan ve prenses tiplerini yani, ağırlıklı kadın tiplerini yapmış, mekan tasarımlarını ise Aysel Kolak ile beraber gerçekleştirmiş. Güzide Atasev çalışmalarından şöyle bahsediyor:

“Üç kişi başladık ama sonra kalabalıklaştık. Yüksel Bey'in sonrasında eşi olan Aysel Hanım katıldı aramıza. Aysel Hanım ilk zamanlar boyama yapıyordu fakat sonra o da bizimle beraber dekor çizmeye başladı. Biz dört kişi dekor ve desen çalışmalarını yapmaya başladık. Aramızda bölüşüyorduk; Aysel Hanım, Nasreddin Hoca'nın evini yapıyordu, iç mimar olduğu için saray dekorlarının da birçoğunu o yaptı. Özhan Bey de çok güzel dağ dekorları yapardı. Ben daha çok kırları yapardım(...)Önce desenleri yapıyorduk. Örneğin padişah yapılacak... Önce hepimiz üzerinde çalışıyorduk sonra bu çalışıklarımız içinde en beğendiğimizi seçiyorduk, o bizim modelimiz oluyordu. Sonra onun hareketlerini çoğaltıyorduk, kime düşerse... Yüksel Bey ile ben daha çok tipleri yapardık Aysel Hanım'la Özhan Bey de dekorları yapardı. Biz tipleri çini mürekkepleriyle çiziyorduk, hareketlendiriyorduk, onları arkadaşlara veriyorduk, onlar boya yapıyordu. Aysel Hanım sonradan desen yapmaya da başladı, Nasreddin Hoca'nın karısını filan yaptı. Dekorlar için Yüksel Bey ve birkaç arkadaşla Kadıköy'den trene biner Pendik'e kadar giderdik. Tarlalar, ağaçlar, o zamanlar hiçbir yapılaşma yoktu Anadolu yakasında. Fotoğraflarını çekerdik. Sonra onlara bakıp Anadolu'nun köy atmosferini hazırlardık...” (Evren, Yıldırım, 2014:68)

Art Direktör Yüksel Bey, filmin karar sahibiydi, ana karakterler Yüksel Bey'e aitti. Filmin müzikleri için ünlü besteci Adnan Saygun'la görüşülmüş, ve o sıralarda öğrenci olan Pertev isimli biri de “Nasreddin Hoca'nın Light Motifi”ni tasarlar. Adnan Saygun da buradan yola çıkarak beste çalışmalarına başlar.

1951 Nisan ayında başlayan çalışmalar 1954 yılına kadar aralıksız sürdürülür. AND Filmin Yapımcısı Turgut Demirağ, ilklere imza atma heyecanı ve cesaretinden dolayı bir karar verir: Bu film hem Türkiye'nin ilk uzun metrajlı filmi olacaktır, hem de ilk renkli filmi. Bu kararından dolayı filmin banyosu yurt dışında yapılmak zorundaydı. Çünkü Türkiye'de renkli film yapma konusunda teknolojik süreç tamamlanamamıştı. Demirağ Amerika'da eğitim gördüğü için filmin banyosu için de Los Angeles'ta Adrian isiminde arkadaşının çalıştığı bir laboratuvara göndermeye karar verir. Bu ikinci karar da sellüloid olayından sonra filmin sonunu getiren nedeni oluşturan bir etmen olur. Filmlerin Amerika'ya gönderilme trafiğinde ise şöyle bir yol izlenir: İstanbul'da yapılan işlemler sonucu 16mm'lik renkli pozitif (dia pozitif) yıkanmak (banyo işlemler) ve 35 mm'ye aktarılacak için gönderilir. Gönderilen bu filmler Amerika'dan Türkiye'ye, montaj işlemleriyle seslendirme için 35 mm ve siyah beyaz iş kopyaları halinde geri gelir. Türkiye'de montajı yapılan bu iş kopyaları tekrar Amerika'ya geri gönderilir. Bu gidip-gelmeler sırasında hiçbir zaman seslendirmeye geçilmez, o işlem en sona bırakılır. Amerika'dan montaj için gelen iş kopyaları, tekrar geri gönderildiği için, Türkiye'de bu işlemleri tamamlanan hiçbir kopya kalmaz. Bu süreci Yüksel Ünsal Yıldız Dergisi'ndeki röportajda şöyle anlatıyor:

Amerika'ya gönderdiğimiz kopyalar biraz geç de olsa bizlere geliyordu. Bizler renkli olarak filme çektiklerimizi 16 mm olarak gönderiyor, oradan ise seslendirme işlemini yapmamız için 35 mm siyah –beyaz pozitif kopya geliyordu. Ama gönderdiğimiz 16 mm'lik renkli orijinal filmler ise orada kalıyordu. Biz, sürekli çizip Turgut Bey'e veriyorduk. Amerika ile bağlantıyı o sağlıyordu. 1954-55 yılına kadar aralıksız çalışmamızla filmin neredeyse yarısını bitirmiştik ama gönderdiğimiz bazı kopyalar henüz ABD'den gelmemişti. (Yıldız Dergisi, 1951)

Filmin Yapımcısı, AND Film'in sahibi Turgut Demirağ, filmin sürecini anlattığı bir röportajında öncelikle cesareti ve o döneme göre verdiği kararın öneminden bahseder, Ona göre animasyonun adının bile telaffuz edilmediği bir ortamda bir kısa film değil de uzun metrajlı bir film yapmanın bedelinin de oldukça ağır ödendiğine değinir:

O tarihte renkli film Türkiye'de olmadığı için benim sınıf arkadaşım Hollywood'da bir stüdyoda çalışıyordu (Adrienne galiba ismi, laboratuvar şefi) ona postayla gönderiyorum, yıkıyor, hataları söylüyordu, biz de ona göre revize ediyorduk. Bu tam 8 yıl sürdü. Sonunda oradan bize parça parça 35 mm. siyah-beyaz iş kopyaları geldi montajı yaptım ve dublaja hazır hale geldik, yazışmalar devam ediyordu. 'Size 21 bin dolar gönderiyorum. Kopyalar ve teknik işler yapılsın diye, yakında ses bandını getiriyorum negatif montajı orada yapalım' diye yazdım. 15 gün sonra cevap geldi: 'Çok teşekkür ederim 21 bin dolar için ama neden bahsettiğinizi anlayamadım. Araştırmalarımızda bizde böyle bir film yoktur' diye cevap geldi. Biz de buradan yazmaya devam ettik 'aman efendim 1951-59'dan beri 8 senedir yazışmalarımız var, bize iş kopyalar gönderiyorsunuz negatiflerimizi kasada saklıyorsunuz...' diye. Sonunda atladım gittim Los Angeles'a... Mesele şu: Son 6 ayda yönetim değişmiş, eski yönetimin devrettiği tüm kasaları aradık, bununla ilgili en ufak parça bulamadık. Negatifler kayıp, dedim ki '6 ay mühlet araştırın.' Negatifler yok, mahkemeye verdik. Mahkeme iş kopyalarını görmek istedi. Elimizde olanları gösterdik. Davayı kazandık ama o emeğimiz ve harcadığımız miktarın ancak 1/8' ini alabildik. O emeğimiz boşa gitti, çeşitli ebatlarda çok güzel afişleri vardır, GSA'daki öğrencilerin büyük keyifle yaptığı 4'lü afişler, çift afişler, tekli afişler, fotoğraflar, binlerce resimler... (MSÜ-1985)

Görsel 15-16: Evvel Zaman İçinde filminden mekân tasarım örnekleri.
(Kaynak: Evvel Zaman İçinde, 2014)

Bu filmde bugün elimizde olan 16 mm'lik 2-3 dakika uzunluğunda (dans eden Gülderen Sultan) siyah-beyaz iş kopyasıdır. Mahkemede de gösterilen bu kopya filmin kalitesi hakkında da bizlere fikir vermesi açısından önemlidir. Yüksel Ünsal filmin "Disney filmi kadar başarılı" bulunduğunu belirterek kaybolma süreciyle ilgili şunları söylüyor:

"Filmin yarısından çoğunu bitirmiştik. Bir süre sonra Turgut Bey orijinallerin Amerika'da kaybolduğunu öğrendi. Stüdyo el değiştirmiş, Kodak firmasıydı. Renkli 16 mm. yolluyorduk. 35 mm siyah-beyaz pozitif yolluyorlardı (iş kopyası seslendirme için). Ama 16 mm. orijinalleri oradaydı. Bunun üzerine Turgut Bey mahkemeye verdi. Amerika'da mahkemede elimizdekiler gösterildi, en az Disney kadar başarılı bulunmuşuz, 84 bin TL. tazminat ödediler. Ama film yarım kaldı (...) Turgut Bey, bize gelip "çalışmayacaksınız" dedi, 1960'lara kadar beklemeye başladık, bütün orijinallerin hepsi Turgut Demirağ'da kaldı. Film yapılırken daha başında

“film afiş müsabakası” açıldı. Afişler yapıldı. İki farklı afiş vardı, elde kalan... (Evren, Yıldırım, 2014: 58)

SONUÇ

Canlandırma sinema tarihine dünya ve Türkiye üzerinden bakıldığında eksik ve yanlış bilgiler olduğu göze çarpmaktadır. Walt Disney’in “ilk uzun metrajlı çizgi film” olarak kabul gören “Snow White and 7 Dwarfs”, 1937 yılında izleyicilerle buluşmuştur. Oysa ki bundan tam 20 yıl önce, Arjantinli Animatör Don Federico Valle tarafından gerçekleştirilen “The Apostle-Elçi-Öncü” adlı film izleyicileriyle 1917 yılında izleyicilerle buluşmuştur. Dünyada canlandırma sineması sinematografin keşfiyle beraber ivme kazanmış, live-action filmlerle çizgiler buluşturulmuş, ağırlıklı stop motion tekniği kullanılmıştır. Dünyada yüzyılın başında çizgi film bir “tür” olma konusunda yol kat ederken, Türkiye’de süreç tıpkı öykülü film çekilme konusunda yaşanan gecikmişlikle paralel bir süreç yaşamıştır. Canlandırma sineması üzerine çalışmalar sonuçsuz kalmış, 1949 yılında yapılan “Zeybek dansı” milad olarak kabul edilmiştir. Canlandırma sinemasının çıkış noktası gölge sanatına dayandırıldığı düşünülürse, Türkiye’deki canlandırma sinemasının başlangıcı Victor Bertrand’ın makalenin yazarı tarafından bulunan kitabıyla bir başlangıç olarak kabul edilip edilmeyeceği bu makaleyle tartışmaya açmak istenmiştir. Diğer yandan “kayıp” film “Evvel Zaman İçinde” dönemine göre kuşkusuz oldukça önemli ve “ilk” olma adına cesaretli bir adımdır. Daha kısa metrajlı bir film bile yapılamamışken¹¹ uzun metrajlı film yapma kararı ve üstüne üstlük “renkli” film olması da Türkiye’deki sinema tarihinde önemli olması gereken yeri hak ettiğinin önemli göstergeleridir. Profesyonel olarak bir kadronun oluşturulmuş olması (yaklaşık 40 kişi), özel atölyenin oluşturulması, senaryo, afiş, beste çalışmaları ve aralıksız 4-5 yıl çalışılmış olması bugün bu filme hak ettiği yeri vermek hepimizin görevi olmalıdır. Şimdiye kadar sinema tarihi kitaplarında 3 cümleyle özetlenen bu film, üzerine yapılan kitap ve bu kitabın doğrultusunda kaleme alınan bu kitap bölümüyle de hak ettiği unvanın verilmesi gerekmektedir: “İlk uzun metrajlı çizgi film ve ilk renkli film”. Özgün senaryosu, film için tasarlanan özgün müziği, afiş tasarımları ve bugüne ulaşan arka plan tasarımları, karakter tasarımları ve iş kopyalarıyla tarihte hak ettiği yeri vermek gerekli. Filmin yapımına başlandığı 1951 yılı olması nedeniyle, günümüzde “ilk renkli film” olarak geçen Muhsin Ertuğrul’un yönettiği Halıcı Kız-1954 ve Ali İpar’ın yönettiği Salgın filmlerinden önceki bir tarihi işaret etmektedir.

O dönem bu film kaybolmayıp da bitirilebilseydi, bugün animasyon alanında da oldukça farklı bir noktada olacağımız tartışmasız bir gerçektir. Bu film denemesinden sonra cesaret iyice kırılmış, animasyon sektörü film alanında değil de yıllarca reklam alanına sıkışmış bir sektör olarak kalmıştır.

KAYNAKÇALAR

Arpad Burhan, 1959, Perde Arkası

Çeviker, T. - Kar, E. 1995, Türk Canlandırma Sineması Tarihi 1931-1995, (330 dakikalık belgesel) İstanbul, iris Yayıncılık ve Filmcilik Ltd. Şti.

Evren B, Yıldırım M. 2014, “Türk Sinemasının İlk Uzun metrajlı Çizgi Filmi: Evvel Zaman İçinde”, Adana, Adana Altın Koza Yayınları.

¹¹ Cemal Nadir Güler’in “Plajda Bir Gün-1941” denemesiyle başlayan serüven, Prof. Vedat Ar’ın “Zeybek Dansı-1946” ile devam etmiş ama bunlar da kısa film olmaktan çok uzak deneme çalışmalarıdır.

- Evren B, 2005, Türk Sineması, 42. Antalya Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- İlkin, A. 7.10.1953, Türk Walt Disney’i: Yüksel Ünsal Kimdir, Vatan Gazetesi
- Mimar Sinan Üniversitesi Arşiv Görüntüsü, Turgut Demirağ Röportajı; 1985
- Onaran, Alim Şerif, 2001, Lütfi Ömer Akad’ın Sineması, Antalya Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları
- Scognamillo Giovanni, 1987, “Türk Sinema Tarihi-1. Cilt”, İstanbul, Metis Yayınları
- Vatan Gazetesi, 4 Nisan 1947
- Yıldırım Müjgan, Türkiye Sinemasının Bugünü: Sistemsel Eleştiri Düzleminde “Bağımsızlık” Zinciri, The Journal of Kesit Academy, Yıl:3, Say:10
- Yıldırım, Evren, 2022, “Türkiye’nin İlk uzun Metrajlı ve İlk Renkli Filmi: Evvel zaman İçinde” Mütferrika Dergisi, Yaz, sayı 61
- Yıldırım, Müjgan Türk Sinema Tarihinin Bilinmezi, Saray’da ilk gösterimi gerçekleştiren kişi: Victor Effendi Bertrand, Euroasia Jurnal of Social Sinces & Humanities, Volume:7, Issue:5.
- Yıldız Dergisi, 19 Mayıs 1951, “Turgut Demirağ Teşebbüsüyle Bizde İlk Canlı Resim Filmi Çekiliyor”.